

Herbart ifjúkori fejlődése.

A Herbart-irodalomban minden gazdagsága ellenére érezni lehetett eddig olyan életrajz hiányát, amely bemutatta volna: minő utakon és fejlődési fokokon keresztül jutott Herbart ifjúkorában az utóbb főműveiben kifejtett és rendszerbe foglalt eszmékre. Mindaddig, amíg H. fiatalságának idejéből elegendő számú adat nem állott a kutatónak rendelkezésére, lehetetlen is volt ilyen életrajzot írni. Csak ifjúkori leveleinek újabban történt közzététele óta volt meg a lehetősége annak, hogy valaki ilyen genetikus műben foglalkozzék vele.

Ennek a nehéz, de szép feladatnak megoldására vállalkozott Walthert nagy gonddal készült új Herbart-életrajza.* Nem ad teljes életrajzot, csak addig kíséri H.-ot a fejlődés útján, míg ez az út felfelé vezet, s míg nem következnek gyorsan egymásután a mester-művek, melyek már a tetőpontot jelzik írójuk fejlődésében. Másrészt H. filozófiai nézeteinek fejlődését csak annyiban vonta bele vizsgálódása körébe, amennyiben e nézetek szerves kapcsolatban állnak H. pedagógiai elméjével. Így a munka, mint címéből is kitetszik, Herbart jellemének és pedagógiájának fejlődését rajzolja göttingeni magántanárságáig bezárólag, s kutatja H. későbbi pedagógiai elveinek az ifjúkorban felfedezhető csiráit. Az ily természetű művek írói könnyen abba a hibába esnek, hogy csírákat látnak ott is, ahol csírák nincsenek, forráskutató buzgalmukban mindennek megtalálják a forrását, s egy egész emberi élet szellemi munkásságának gyümölcsseképpen előállított tudományos rendszert minden részletével együtt belemagyaráznak az ifjúkorból fenmaradt nyilatkozatokba. Walthert nem lehet ilyen túlzással vádolni. Szigorúan tudományosan dolgozik, mindenre kiterjeszti figyelmét, de kellő óvatosságot tanusít abban, hogy H. későbbi gondolatainak nyomát ifjúkori leveleiben vagy munkáiban fellelje. Egészben véve igen érdekes kép bontakozik ki előttünk H. fejlődéséről e mű fonalán, s számos új adalékkal gyarapítja Herbart-ról való ismereteinket különösen Platonhoz, Wolff Keresztélyhez, Fichtéhez és Kanthoz való viszonyára, nemkülönben brémai tartózkodására vonatkozóan, másfelől igen elfogadhatóan magyarazza H. egyéniségéből pedagógiájának némely jellemző sajátosságát. A könyv gazdag tartalmából természetesen csupán egy-két főbb szempont és új adat vagy eredmény kiemelésére szorítkozhatom.

Herbart egyéniségének a régibb és újabb forrásokból elének tárolt vonásai fényt derítenek pedagógiai nézeteire is és magyaráza-

* Dr. H. Walthert: *J. Fr. Herbarts Charakter und Pädagogik in ihrer Entwicklung*. W. Kohlhammer, Stuttgart, 1912. VII + 308 l.

tul szolgálnak eszméihez. Szüleinek szerencsétlen házassága miatt nem élvezhette a vidám gyermekkor örömeit, pajtásokkal nem érintkezhetett s az iskolában is tartózkodó, csendes gyermeknek ismerték. Magára utaltsága s zárkózott természete korán uralomra juttatta benne az elmélkedő hajlamot. Mint koraérett gyermek mindvégig az ész embere maradt. Már ifjúkorában szeretett nehéz problémákon töprengeni s ez a folytonos tépelődés bizonyos szomorú alaphangulatot adott lelkének. Spekulatív természete gyakran búskomorra tette, sőt egy ízben az öngyilkosság gondolatát is felkeltette benne. Anyja gyakorlati pályára akarta adni, s ezért nem jó szemmel nézte fiának a tudományos elmélkedésbe, filozofálásba való teljes elmerülését. Pedig ez egyezett meg H. természetével. Semmi gyakorlati érzék nem volt benne s úgyszólván idegenül állt az őt körülvevő világgal szemben. A politikai vagy más külső események iránt nem érdeklődött, csak gondolatainak, spekulációinak élt, csak a maga belső világában érezte otthonosan magát. Kutató, elmélkedő, tudós hajlamú, elmélyedni szerető, szemlélődő egyéniségéből hiányzott az agilitás, idegenkedett a cselekvéstől s csak hosszas fontolgatás, elveinek lelkiismeretes mérlegelése után tudta magát elhatározni. Mivel nem volt a gyors elhatározás, a tettek embere, nem is domborodik ki pedagógiai rendszerében a cselekvésre való nevelésnek fontossága. Csak az erkölcsi érzületet akarta a gyermekben megteremtteni s azt vélte, hogy ebből szükségképpen fakad az erkölcsi cselekedet. Pedig éppen az ő példája is arról tanuskodik, hogy az érzületnek bármilyen nemessége sem biztosítja a cselekvés erélyességét. A cselekvésre is nevelni kell, mert erkölcsi élet csak akkor keletkezik, ha az erkölcsi érzület tettekben is nyilvánul. Eszerint H. pedagógiájának az az egyoldalúsága, hogy a cselekvés háttérbe szorul benne az érzület mellett, szoros összefüggésben van jellemével. Megjegyzendő azonban, hogy bár a Steigerhez írt beszámolók sehol sem említik a cselekvésnek a jellemképzés szempontjából való fontosságát, Herbart később felismerte azt az igazságot, hogy az erkölcsös jellem kifejlesztésének legfőbb eszköze magának a gyermeknek erkölcsös cselekedete. Csakhogy ezt a gondolatot később sem fejtette ki, mert nem voltak ez irányban bőséges tapasztalatai.

Nevelő korában ugyanis csak az oktatást tekintette feladatának, magát a nevelést a szülők intézték. Tapasztalása körének ez a korlátozottsága, csupán az oktatásra való szorítkozása az oka, hogy pedagógiájában a képzetek foglalják el a főhelyet.

Az egész lelki életnek a képzetekre való visszavezetését, ami H. pszichológiájának jellemző vonása, szintén egyéniségéből lehet megérteni. Saját belső világának megfigyelése alapján jutott arra a

gondolatra, hogy a képzetekből építse fel az egész lelki életet. Mint a gondolat embere, saját magán észlelhette a képzeteknek egymással való küzdelmét; észrevehette, hogy a hasonnemű képzetek támogatják egymást, a különneműek útját állják egymásnak s az előbbi esetben jóleső érzést keltenek, az utóbbiban pedig kellemetlen lehangolt-ságot okoznak. Akarati elhatározásai is úgy jöttek létre, hogy különféle képzetei hosszasan küzdöttek egymással (ezért fontolgatott sokáig), míg végre egyesek felülkerekedtek, a többiek leszorultak. Ez a magyarázata annak, hogy mind az érzelmet, mind az akaratot más egyénekben is a képzetekből származtatta s a képzeteknek alárendelt, másodlagos jelenségeket látott bennük.

Walther megállapítása szerint tehát Herbart pedagógiájának bizonyos egyoldalúsága onnan ered, hogy az átlagot épen nem képviselő saját egyéniségét vette normális típusnak s ehhez szabta egész pedagógiai rendszerét. Kétségtől közrejátszott ebben az is, hogy rövid ideig tartó nevelői működése alatt nem volt alkalma gazdag és változatos tapasztalati anyagot gyűjteni, ennél fogva saját magából kellett kiindulnia.

Herbart pedagógiai rendszerének megértéséhez a második kulcsot azok a hatások szolgáltatják, amelyek más kiváló szellemekkel való érintkezéséből fakadtak. A Wolff-féle filozófia, mellyel már tanulókorában megismerkedett, igen mély nyomokat hagyott gondolkodásában. Bizonyára innen vette etikájának alapvető elvét: a tökéletesség eszméjét. Wolffnak az a tanítása, hogy az akaratot az ész determinálja, szintén ösztönzőleg hathatott az akarat és a képzetek viszonyáról vallott nézetére. Kant befolyását mutatja a kötelességteljesítés dicsőítése az abiturientekhez intézett beszédben, s Platon etikai rendszerére utal ugyanitt a belső, erkölcsi szabadságról való felfogás, mely az erkölcsi jóságot az érzékiségnek, az ösztönöknek legyőzésében, az önuralomban látja. Kantnak a tanítványa H. abban is, hogy etikáját a tetszés vagy nem-tetszés eszthetikai ítéletére alapítja. Fichte idealizmusa kezdetben elragadta, később azonban mindig kevésbé elégtette ki. Épen a főpontokban egyre jobban eltávolodott mesterétől, sőt vele egészen ellentétes álláspontra helyezkedett. Így elvetette Fichtének a szabadságra vonatkozó tanát. Fichte szerint ugyanis az embernek erkölcsi szabadsága a természet adománya, mindenkiben meglévő tény, ellenben Herbart szerint cél, mely a nevelés elé van kitűzve s melyet csak hosszú, fáradságos munkával lehet elérni. Fichte azt mondja, hogy az ember szabad, Herbart azt mondja, hogy az ember szabaddá válhatik a nevelés által. Herbartnak egyik nagyon jellemző gondolatát, a görögöknek, különösen Homerosnak a rómaiak fölé helyezését

vagy Fichtére kell visszavezetnünk, vagy általában a korra, mely valósággal rajongott az ókornak e legtehetségesebb népéért. A görög írók közül Platonnal igen behatóan foglalkozott Herbart. Platonból merítette többi közt a matematikának, mint előkészítő tanulmány-nak, a komoly szellemi munkára nevelés legjobb eszközének nagy megbecsülését. Ugyanis már Platon hangoztatta (*Átlam*, VII. könyv), hogy a matematika élesíti az észet, ennél fogva minden más tanulmányhoz előkészítésül szolgál; H. pedig úgy vélekedett, hogy csak a matematikával lehet a gyermeket hozzászoktatni a figyelemhez.

A Herbart-féle pedagógiai rendszer legkidolgozottabb s legmaradandóbb becsű részének, a didaktikának egyik nevezetes fejezete, az ú. n. formális fokok elmélete csak lassan és részenként alakult ki. A Steigerhez írt beszámoló az bizonyítja, hogy írójuk a négy fok közül még csupán a világosságot vette észre. A formális fokok elméletének teljes kiépítésére Pestalozzi beható tanulmányozása adta meg az ösztönzést, mert H. eközben mélyedt bele formális methodikai kérdések vizsgálatába.

Ez azonban már a göttingeni magántanárság korába esik, amikor véget is ér Herbartnak ifjúkori szellemi fejlődése, melyet Walther kalauzolásával igaz lelki gyönyörűség megismerni. Az objektív hangú s inkább megértetésre, mint kritizálásra törekvő életrajznak alig van egyéb fogyatkozása, minthogy egyes dolgok többször ismétlődnek benne s egy-két kisebb ellenmondás zavarja a könyv összhangját. De ezek az apró foltok nem csorbítják a szerző érdemét.

Gy. Nagy József.

A kísérleti lélektan jogosultságának korlátozása.

Ismeretes, hogy a kísérleti lélektannak és módszereinek a neveléstudományban való jogosultsága, illetőleg alkalmazása körül a szakférfiak két táborba csoportosultak, aminek oka alighanem az egyik részről tanúsított túlzó követelések. Hisz nemrég a német tudósoknak tekintélyes közössége külön nyilatkozatban tiltakozott e túlhajtások ellen, amire a másik tábor természetesen ellennyilatkozattal felelt. Egy mostanában megjelent könyvben hivatott részről igen figyelemreméltó és tárgyilagos véleményre akadtunk ebben a kérdésben. Münsterberg Hugó, az amerikai Harvard-egyetem professzora, *Grundzüge der Psychotechnik* (Leipzig 1914, J. A. Barth, XII+767 lap) c. kötetben foglalta össze azokat az előadásokat, amelyeket cseretanári minőségben a berlini egyetemen tartott. Pszichotechnika alatt a szerző a lélektannak a kultúrális feladatok szolgálatában való gyakorlati alkal-